

REDAKCIINĖS KOLEGIJOS TRIBŪNA

(Nr.43)

Redkolegijos vardu

Vytautas
RADŽVILAS

Prisimenantys gyvenimą statytoje komunistinėje visuomenėje, o dabar tapę kuriamos atviros pilietinės visuomenės nariais žmonės iš tiesų gali pasijusti atsidūrę laisvame pasaulyje - jei ne pačiame laisvės rojuje. Privačiame gyvenime jie jaučiasi esą tikrai daugeliu atžvilgių yra laisvi. Smulkmeniškai nurodinėjusios, kaip gyventi, ir įkyriai prižiūrėjusios kiekvieną piliečio žingsnį valdžios geležinis kumštis atrodo negrįžtamai atsileidęs ir buvęs tik slogiame sapne. Teisė pačiam pasirinkti patinkančią gyvenimo būdą ir mėgstamą veiklos rūšį, galimybė netrukdomai nukeliauti kad ir į toliausią pasaulio kraštą ir ten turistauti arba įsikurti ir dirbti - tai tik trumputis ir ne visas pilietinės visuomenės dosniai seikėjamų privačių laisvės gėrybių sąrašas. Tereikia įsivaizduoti iš pilietinės visuomenės dangaus srūvančių tokių gėrybių liūtį, kad suglumtum ir nuširdžiai pasipiktintum, jog kažkas dar drįsta abejoti šia visuomene kaip besąlygišku gėriu ir mėgina laidyti į ją nukreiptas kritikos strėles. Kaip galima nuvertinti ir kritikuoti tai, kas gina asmenį nuo valdžios prievartos ir saugo kiekvieno iš mūsų privatų gyvenimą nuo jos kišimosi ir savivalės? - maždaug šitaip turėtų nuskambėti kritikams skirtas pasipiktinusių pilietinės visuomenės gerbėjo klausimas.

Iš pirmo žvilgsnio jis atrodo triuškinamai teisingas ir tiesiog neatremiamas. Netrokšti teisės pačiam tvarkyti savo gyvenimą ir nesinaudoti bei nesidžiaugti galimybėmis, kurias atveria gyvenimas pilietinėje visuomenėje, būtų tiesiog kvaila. Deja, vedami nuširdaus pasipiktinimo, klausiantieji linkę nematyti, kad jų garbstone ir nekritiškai ginama tokia visuomenė yra ne tik laisvės gėrybių aruodas, bet ir didelių, nors ne iš karto ir ne plika akimi pastebimų bėdų priežastis ir šaltinis.

Tos bėdos prasideda tada, kai džiaugsmas dėl pilietinės visuomenės nario turimų teisių ir laisvių darosi toks didelis, kad jį patiriantį pilietį apima tai, ką galima pavadinti beribės laisvės svaiguliu. Užvaldytas šio svaigulio jis patiki, jog pagaliau iš tiesų išsilaisvino - kad jo tik ką išsikovota ar turima grynai privati pilietinės visuomenės nario laisvė ir esanti paties laisvės idealo įsikūnijimas ir pilnatvė.

Šį svaiginimąsi laisve tenka prisiminti ir paminti dėl itin svarios priežasties. Mat labai ryškiai ir džiaugsmingai išgyvenamas visiškos laisvės jausmas kaip tik ir yra toji neišsenkanti subjektyviai išgyvenamos laisvės patirties versmė, iš kurios be paliovos semiasi gyvastį ir jėgą pati atviros pilietinės visuomenės ideologija. Taip yra todėl, kad šis svaiginantis ir kartu apakinantis laisvės jausmas labai padeda tokios visuomenės

SUJAUKTOS SĄVOKOS KAINA: PILIETINĖ AR PILIETIŠKA VISUOMENĖ? III

idėjiniams vedliams sukurti ir palaikyti iliuziją, kad pilietinėje visuomenėje besiskleidžianti laisvė yra realiai įgyvendintas žmogaus laisvės idealas - toji išsvajota, taip sunkiai siekta ir štai įgyta tikroji ir galutinė laisvė. Tokia iliuzija praktiškai labai veiksminga. Jai pasidavęs asmuo tiki pasiekęs savosios laisvės ribas, taigi ir jos pilnatvę. Todėl turimos, tai yra pilietinės visuomenės suteiktos, laisvės jam visiškai pakanka. Didesnės laisvės jis nenori ir nesiekia vien todėl, kad neįtaria ją esant ar net apskritai galint būti.

Svaigioje pilietinės visuomenės nario laisvėje iš principo glūdi galia savitu būdu pavergti individą - uždaryti jį į dvasinį, o galiausiai ir į politinį kalėjimą. Tai iš tiesų ypatinga - nes skatinanti ir net verčianti jį pačiam užsidaryti šiame kalėjime ir šitaip savanoriškai pasivergti laisvė. O jos pavergiančios galios šaltinis yra ne kas kita, bet natūralus kiekvieno individo polinkis ir sie-

Tad galima sakyti, kad pirmapradis pilietinės visuomenės radimosi šaltinis yra ją steigiantis prigimtinės laisvės impulsas. Tačiau tokia „natūrali“ laisvė, besiskleidžianti kaip spontaniškas individo siekis įgyvendinti savo potraukius ir troškimus, yra itin problemiška - ne tik ribota, bet ir savaip neįgali. Tokios prigimtinės ir spontaniškos laisvės ribotumo ir neįgalumo priežastis ta, kad dėl savo „natūralaus“ pobūdžio ir kryptingumo tai yra antisociali ir antipolitinė laisvė. Maža to, atidžiau įsigilinus pradeda aiškėti, kad vien tokios „natūralios“ - bekryptės ir betikslės, todėl anarchiškos laisvės visiškai nepakanka net pačiai pilietinei visuomenei rasti. Iš tikrųjų pilietinei visuomenei įsteigti yra būtina ir kitokia - prigimtinę ir spontanišką individo laisvę papildanti, pratęsianti ir atbaigianti laisvė. Ją galima vadinti jau ne pilietinės visuomenės, bet politinės bendruomenės nario, arba tiesiog valstybės piliečio, laisvė.

gėrio siekiančios kolektyvinės politinės bendrijos, kuri vienintelė gali įveiksminti ir pakylėti prigimtinę individo laisvę suteikdama jai kryptį, tikslą ir politinę, taigi ne tik grynai gamtinę, bet ir kultūrinę, iš dalies net ir dvasinę prasmę.

Kadangi, kaip minėta, pirminis prigimtinės laisvės impulsas pats savaime nesukuria net tikros pilietinės visuomenės, darosi akivaizdu, kad pilietiška, arba politinė, visuomenė yra būtina pačios pilietinės visuomenės radimosi sąlyga. Kad rastųsi ne vien savanaudiškų paskatų vedama ir grynai gamtinių - savaugos ir medžiaginių - tikslų, bet bendrojo gėrio ir aukštesnių moralinių bei politinių tikslų siekianti jau ne pilietinė, bet tikrai pilietiška visuomenė, minėtas prigimtinės laisvės impulsas turi būti perkeistas ir sukilnintas. Kad tai įvyktų, turi iš esmės keistis individo savivoka - jis privalo sutramdyti ir pažaboti savąjį prigimti-

Teisė pačiam pasirinkti patinkančią gyvenimo būdą ir mėgstamą veiklos rūšį, galimybė netrukdomai nukeliauti kad ir į toliausią pasaulio kraštą ir ten turistauti arba įsikurti ir dirbti - tai tik trumputis ir ne visas pilietinės visuomenės dosniai seikėjamų privačių laisvės gėrybių sąrašas. Toji laisvė iš tiesų yra visko reikalaujanti ir imanti

kis patenkinti savo norus ir troškimus. Viešojoje erdvėje įtvirtintas ir įteisintas tokių norų ir troškimų projekcijas mūsų dienomis įprasta vadinti skambiu „žmogaus teisių“ vardu. Tačiau kiekviename žingsnyje primamos ir faktiškai sakralizuotos minėtos teisės, žvelgiant į jas griežtai teoriniu ir istoriniu požiūriu, tėra tik politinė ir teisinė išraiška banalaus ir visuotinai žinomo fakto, jog moderniosios visuomenės individas pirmiausia linkęs siekti ir aistringai reikalauti, kad visuomenė oficialiai pripažintų ir suteiktų jam kuo platesnes galimybes patenkinti vis naujus jam kylančius ir asmeniškai atrodančius gyvybiškai svarbius poreikius bei troškimus. Galimybė juos patenkinti būtent netrukdomai - kuo lengviau ir greičiau - kaip tik ir tampa ne tik pilietinės visuomenės nario patiriamo asmeninės laisvės jausmo šaltiniu, bet ir pagrindiniu, tiksliau - vieninteliu, tokios laisvės matu. Todėl savosios laisvės ribas jis patiria ir pasijunta esąs „ne visai“ laisvas tik susidūręs su jo poreikius nevaržomai tenkinti trukdančiomis išorinėmis kliūtimis. Kaip tokios kliūtys paprastai būna suvokiamos ir jomis laikomos pirmiausia visuomenė ir valstybė.

Pakanka net paviršutiniškai palyginti šias dvi laisvės rūšis, kad iš karto atsiskleistų pilietinės ir pilietiškos visuomenių skirties didžiulė teorinė ir praktinė reikšmė. Kartu darosi aiškiau ir kas norima pasakyti teigiant, kad pilietinės visuomenės nariui pirmiausia svarbi ir rūpi laisvė nuo valstybės, o ne valstybės laisvė. Turimas omenyje akivaizdus, bet dažnai nepastebimas arba nenorimas pripažinti skirtumas tarp „prigimtinės“ bei „spontaniškos“ pilietinės visuomenės nario ir „dirbtinės“ bei „disciplinuotos“ valstybės piliečio laisvės. Toji laisvė iš tiesų yra „dirbtinė“ ir savaip „nenatūrali“ tuo požiūriu, kad, kitaip negu pirmiausia iš kitų visko reikalaujanti ir imanti pilietinės visuomenės nario laisvė, ji yra pirmiausia kitiems, tai yra savajai bendruomenei, įsipareigojanti ir duodanti laisvę. Teorinis skirtumas tarp jų praktiškai reiškia tai, kad savanaudiška privačių tikslų siekiančio ir savo teises pirmiausia saugančio ir ginančio pilietinės visuomenės individo laisvė niekada savaime neperauga į tikrą politinę - valstybinę individo ir jo tautos laisvę. Mat ji nesukuria politinės tautos ir neįsteigia valstybės - bendrojo visuomenės

nų egoizmą - išmokti be galo sunkaus meno ne tik imti, bet ir savanoriškai, nesitikėdamas už tai jokio atlygio, duoti savo bendruomenei, o žvelgiant dar plačiau ir iš esmės - prireikus dėl jos net aukotis. Toks individo sąmonėjimas ir vidinis keitimasis yra vienintelis būdas transformuoti pirmą prigimtinės laisvės impulsą. Tik jis leidžia išsivaduoti iš tokios laisvės svaigulio ir atveria kelią aukštesnės ir kilnesnės - politinės laisvės link. Kad šitoks kelias iš tiesų yra ir juo galima gana toli nueiti, byloja daugelio Vakarų pasaulio šalių dviejų pastarųjų šimtmečių istorinė patirtis. Jose pamažu radosi ir įsitvirtino palyginti klestinčios pilietinės visuomenės ir jos sugebėjo tapti iš tiesų politiška laisvomis valstybėmis. Toji patirtis skatina kelti galbūt svarbiausią klausimą: kodėl jau ketvirtą amžių trunkantis uolus atviros pilietinės visuomenės kūrėjų triūsas ne tik kad nepadėjo Lietuvai tapti bent jau panašia šalimi, bet veikiau judama priešinga kryptimi ir vis labiau tolstama nuo skambiais, bet tuščiais šūkių virtusių pilietiškuo, valstybingumo, demokratijos, o galiausiai - pačios pilietinės ir politinės laisvės idealų?